

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ІМЕНІ П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО**

ВАВШКО ІРИНА ВАСИЛІВНА

УДК 78.036:781.62

**МУЗИЧНА ПОЕТИКА
РОК-БАЛАДИ**

Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії світової музики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського Міністерства культури України (Київ).

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, доцент
Чекан Юрій Іванович,
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського
Міністерства культури України (Київ),
професор кафедри історії світової музики

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Ржевська Майя Юріївна,
Київський національний університет театру,
кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого
Міністерства культури України (Київ),
професор кафедри театрознавства

кандидат мистецтвознавства, доцент
Ніколаєвська Юлія Вікторівна,
Харківський національний університет
мистецтв імені І. П. Котляревського
Міністерства культури України (Харків),
доцент кафедри інтерпретології та аналізу музики

Захист відбудеться 11 грудня 2019 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.005.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11, четвертий поверх, зал вченої ради (фойє малого залу).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.

Автореферат розіслано «__» листопада 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої Вченої ради,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Волосатих О. Ю.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна музична атмосфера характеризується великою кількістю різноманітних музичних практик, а її головною ознакою є хаотична інтонаційна багатоукладність (за Ю. Чеканом). Очевидно, що поруч із музикою академічної традиції існують інші практики, що відбивають смаки різних субкультурних страт та є невід'ємною складовою культурного процесу. Одним із таких феноменів є рок-музика – одна з найпоширеніших інтонаційних практик сьогодення. За час існування вона досягла неабияких результатів. Про це свідчать величезна кількість шанувальників, відвідувачів рок-концертів та проданих рок-альбомів.

Рок досліджують як мистецьке та соціокультурне явище у дискурсах різних наук. Будь-який рок-феномен є поєднанням трьох основних компонентів: слова, музики та дійства. Кожен із них є об'єктом дослідження певної наукової галузі: слово – літературознавства, дійство – театрознавства, музика – музикознавства. Все частіше рок-музика у різних її проявах привертає увагу представників академічного музикознавства. Та, незважаючи на значну кількість робіт про рок-музику, що з'явилися у два останні десятиліття, академічна наука все ще далека від того, щоб аналізувати й вивчати рок, його стильові й жанрові особливості на рівні з опус-музикою.

У дисертації рок розглядається у жанровій проекції. Очевидно, що він має свої стильові відгалуження й розлогу субжанрову організацію. Жанрова система рок-музики сьогодні вивчена недостатньо, що вкотре доводить **актуальність** дослідження року саме як **музики**, зокрема аналізу його жанрових та субжанрових різновидів. Тому *рок як жанр* знаходиться у фокусі уваги дисертаційного дослідження.

Основу рок-музики формують два прості (родові) жанри – *рок-н-рол та рок-балада*. Достатньо поширеним, але водночас найбільш невідомим є жанр **рок-балади**, який і утворює основний матеріал дослідження.

Незважаючи на широку розповсюдженість рок-балад, цьому явищу не відведено достатньо уваги у музикознавчих працях про рок-музику. Більше того, навіть не існує чіткого визначення, яке б розкривало сутність та характерні ознаки жанру. Тому актуальним є завдання виявити та дослідити способи і прийоми, що формують ядро жанру незалежно від напрямку, національної приналежності, часу створення, стилістичних особливостей (зокрема, саунду конкретного гурту) – тобто, *музичну поетику жанру*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі історії світової музики Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського відповідно до теми № 17 «Інноваційні процеси у сучасній музиці (всі можливі аспекти)» перспективного тематичного плану науково-дослідницької діяльності Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського (2015–2020). Тема дисертації остаточно затверджена рішенням Вченої ради Національної музичної академії імені П. І. Чайковського (протокол № 4 від 05 жовтня 2018 року). На основі матеріалу дисертації

розроблено спеціалізований навчальний курс «Поетика жанру в інтонаційних практиках третього пласта».

Враховуючи велику кількість існуючих прогалин у вивченні та аналізі жанру рок-балади, основна **мета роботи** – визначити комплекс характерних ознак (музичну поетику жанру) рок-балади як одного з родових у рок-музиці.

Завдання дисертації впливають зі сформульованої мети і полягають у наступному:

- дати визначення жанру рок-балади;
- апробувати інструментарій академічного музикознавства на інтонаційній практиці неписьмової природи (рок-музиці);
- проаналізувати корпус музичних зразків, що належать до жанру рок-балади;
- запропонувати алгоритм аналізу музичної поетики рок-балади;
- визначити композиційну структуру (модель) типової рок-балади;
- з'ясувати драматургічні функції рок-балади на рівні рок-концерту та рок-альбому;
- охарактеризувати особливості музичної поетики українських рок-балад.

Об'єктом дослідження є музична поетика жанру рок-балади.

Предметом дослідження постає зовнішня та внутрішня структури жанру рок-балади.

Для визначення особливостей музичної поетики жанру рок-балади, аналізу зовнішньої та внутрішньої структури жанру, в якості **аналітичного матеріалу** обрано корпус зразків (західноєвропейських, американських та вітчизняних), загально визнаних як рок-балади. Серед них – композиції культового американського музиканта, поета Боба Ділана, найвідоміших рок-гуртів – британських (The Beatles, Led Zeppelin, Queen, Pink Floyd, Muse), німецьких (Scorpions), американських (Aerosmith, Guns and Roses, The Doors, Metallica), шотландського рок-гурту Nazareth та українських (Брати Гадюкіни, Мертвий Півень, Плач Єремії та Океан Ельзи). Аналізу підлягали виключно студійні записи.

Методологічна база дослідження. Наукові положення дисертації аргументовані на рівні методології сучасного історичного та теоретичного музикознавства. Роботу засновано на комплексному підході, що поєднав наступні методи:

- *методи музикознавчого (інтонаційного) аналізу* для дослідження музичної поетики жанру рок-балади;
- *структурно-типологічний метод* для визначенні константних ознак жанру;
- *компаративний метод* для порівняння композиційних компонентів рок-балад та їх стилістичних особливостей у творчості різних гуртів;
- *метод комплексного, функціонального та системного аналізу* при дослідженні комунікативних ситуацій на рок-концертах;
- *метод квантитативного аналізу* для визначення місця рок-музики у сучасному соціокультурному просторі.

Теоретична база дослідження. Оскільки у дисертаційному дослідженні

рок трактується як феномен жанрової природи, при аналізі використано академічні праці, у яких розглядаються категорії «жанр» та «жанрове начало». Серед ключових – дослідження М. Арановського (внутрішня та зовнішня структура жанру) та Є. Назайкінського (концепція трирівневості музичної композиції). Також залучено роботи Н. Герасимової-Персидської, Р. Берберова, В. Конен, М. Лобанової, О. Маркової, О. Руч'євської, С. Скребкова, О. Соколова, А. Сохора, А. Цукера, Ю. Чекана та інших.

При аналізі категорій «текст» та «поетика» використано положення досліджень М. Арановського, Р. Барта, Н. Герасимової-Персидської, О. Жолковського, В. Конен, Ю. Лотмана, Д. Ліхачова, Є. Назайкінського, А. Пучкова та інших.

Важливою сферою використаних джерел є наукові розвідки, присвячені рок-музиці: Є. Андрєєва, Д. Терентьєва, О. Козлова, А. Комлікової, Н. Лівої, І. Палкіної, В. Сирова, В. Ткаченко, А. Цукера, Т. Чередніченко, а також Д. Вейнштейн (D. Wenstein), С. Вітта (S. Witt), Т. Грієрсона (T. Grierson), Т. Морса (T. Morse), Р. Паттісона (R. Pattison) та ін.

Провідне місце у роботі належить дослідженню В. Конен «Третий пласт. Новые массовые жанры в музыке XX века», у якому авторка розповсюджує категорію «жанр» на рок-музику та інші масові жанри XX сторіччя, концентрується на генезі року.

При пошуковій роботі щодо історичного розвитку жанру балади, звертаємось до праць В. Гошовського, С. Грици, О. Дея, В. Жимолостнової, А. Іваницького (фольклорна балада в українській культурі); В. Васіної-Гроссман, Н. Вієру, М. Друскіна, В. Панкратової (балада в романтичній традиції) та Л. Ковнацької, В. Конен, В. Симоненка, В. Сирова і Ю. Чугунова (балада у масових жанрах).

Основним джерелом інформації щодо концертних виконань рок-балад, історії написання, особливостей творчості конкретних рок-гуртів є різноманітні електронні ресурси (офіційні сайти гуртів, дописи, анонси, інтерв'ю, репортажі, рецензії, відгуки тощо).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що *вперше* в українському музикознавстві:

- розглядається жанр рок-балади як родовий у системі рок-музики;
- визначено комплекс основних музичних ознак (музичну поетику) жанру рок-балади шляхом апробації методів академічного музикознавства до рок-музики;
- представлено алгоритм аналізу музичної поетики жанру рок-балади;
- проаналізовано музичну поетику західноєвропейських та американських рок-балад;
- з'ясовано особливості втілення музичної поетики жанру рок-балади у творчості українських гуртів;
- виявлено основні драматургічні функції жанру рок-балади в різних комунікативних ситуаціях (концерт, рок-альбом) та в умовах стильової динаміки;
- запропоновано власне визначення жанру рок-балади.

Продовжено ідеї М. Арановського, Н. Герасимової-Персидської, В. Конен щодо дослідження поетики жанру.

Практичне значення роботи полягає у можливості залучення матеріалів дисертації до лекційних курсів з історії світової та української музики, а також введення до навчальної програми самостійного курсу, який може бути побудований як за жанровим так і за стильовим принципом. Крім того, можливе використання матеріалів дисертації у курсі музичної критики. Матеріали дисертації можуть стати основою для подальшого поглибленого вивчення інтонаційних практик неакадемічної природи та побудови жанрової типології рок-музики.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри історії світової музики НМАУ ім. П. І. Чайковського. Тема дослідження викладалася у доповідях на науково-практичних конференціях: Всеукраїнська молодіжна науково-творча конференція «Музичне мистецтво на початку третього тисячоліття» (1–3 грудня, 2015, Одеса); Конференція «Молоді музикознавці України» (2016, Київ); Міжнародна наукова конференція молодих музикознавців «Мистецтвознавчі студії–2016» (24–26 лютого, 2016, Львів); XII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми музикознавства у молодіжних дослідженнях» на базі СНТТ НМАУ ім. П. І. Чайковського (23–25 березня, 2016, Київ); XVI міжнародна науково-практична конференція українського товариства аналізу музики «Музичний твір в аурі інтерпретації» (1–3 квітня, 2016, Київ); Науково-практична конференція «Інтонаційний образ світу: Національні спектри» (9–11 грудня, 2016, Харків); Міжнародні наукові читання: Проблема «зворотного зв'язку» в сучасному курсі історії музики: теорія та практика (28–30 квітня, 2017, Київ); X Міжнародна конференція «Національна ідентичність у мові та культурі» (17–18 травня, 2017, Київ); Conferința Științifică Internațională Patrimoniul muzical din Republica Moldova (Folclor și creație componistică) în contemporaneitate. Dedicată memoriei muzicologului Vladimir Axionov (26–27 вересня, 2017, Кишинів, заочна участь); Вісімнадцята науково-практична конференція українського товариства аналізу музики «Феномен авторства у музичній творчості» (31 березня–1 квітня, Київ, 2018).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у восьми одноосібних статтях, п'ять з яких опубліковано у фахових виданнях, затверджених МОН України, та три в українських виданнях, які індексуються в міжнародних наукометричних базах даних.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (тринадцяти підрозділів та п'яти пунктів), висновків та додатків. Список використаних джерел складається з 222 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 213 сторінок, з них основного тексту – 164 сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **ВСТУПІ** обґрунтовується актуальність теми, проблематика дослідження, визначаються його мета, завдання, об'єкт, предмет, представлена наукова новизна, теоретичне та практичне значення.

Розділ 1 «Поетика жанру у сфері неакадемічної музики: питання теорії» представляє собою необхідний теоретичний фундамент досліджуваного явища. Він складається з чотирьох підрозділів. У **підрозділі 1.1 «Рок-музика: проблема статусу»** розглядаються ключові ознаки професіоналізму музики менестрельного типу (за М. Сапоновим) та їх проєкція на рок-музику. Аргументовані два основні фактори упередженого ставлення до інтонаційних практик неписьмової традиції – *статусний* (трактування їх як «легких», «розважальних жанрів», «популярної музики», «масової музики», «загальнодоступної музики» тощо) та *методологічний* (проблема методів і матеріалу для аналізу у зв'язку з усним типом побутування). Обґрунтовані ключові принципи трактування та вивчення рок-музики – жанровий та стильовий.

У **підрозділі 1.2 «Рок-музика як об'єкт дослідження. До проблеми матеріалу»** представлені ключові джерела існування та побутування рок-музики. Зокрема, вказані рейтингові списки авторитетних рок-видань (Rolling Stones, Classic Rock та ін.) із загальноновизнаними зразками жанру рок-балади, які і формують аналітичну базу роботи. Пояснюються параметри та принципи відбору матеріалу. Розглядається студійний запис як основа аналізу та оригінал рок-композиції (за Є. Андреевим). Аналізується контент української радіохвилі «Radio Roks» з точки зору репертуарної політики, основних тематичних рубрик, системи організації та місця рок-балади в її загальній інтонаційній картині.

У **підрозділі 1.3 «Жанр як текст»** розглядається категорія «текст» як багатовимірний об'єкт дослідження у гуманітарних науках. Наводяться конститутивні параметри універсалії «художній текст» (за Ю. Лотманом). На підставі узагальнення положень М. Арановського, Ю. Лотмана, Р. Барта, Н. Герасимової-Персидської, М. Сапонова та ін. аналізується питання музичного тексту. Наголошується, що твори неписьмової природи (зокрема, рок-композиції) є повноцінними музичними текстами, що характеризуються усною (акустичною) природою існування. Диференціюючи поняття малого та Великого тексту (за Р. Бартом) та тексту й метатексту (за М. Арановським) пропонується розглядати корпус зразків рок-балади як один текст.

У **підрозділі 1.4 «Поетика жанру»** пояснюється вибір теоретичної універсалії «поетика» як інструменту аналізу обраного матеріалу. Розкривається сутність категорії «поетика» як науки про будову, способу побудови, описової форми, системи засобів виразності або точки перетину естетики та техніки творення мистецького явища. Акцентується, що у дисертації поетика розглядається саме як *спосіб побудови музичного цілого* (за Є. Назайкінським). Аналізуються класичні дослідження поетики різномасштабних жанрів у музикознавстві: оперної арії («Театр и симфония» В. Конен), симфонії («Симфонические искания» М. Арановського), партесного концерту («Партесный концерт в истории музыкальной культуры» Н. Герасимової-Персидської). Виходячи з узагальнення положень проаналізованих досліджень, вбачається доцільним апробувати методи академічного музикознавства на матеріалі музики іншого типу професіоналізму, зокрема – жанру рок-балади.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ «МУЗИЧНА ПОЕТИКА РОК-БАЛАДИ: ЖАНРОВИЙ ІНВАРІАНТ У СТИЛЬОВІЙ ТА ДРАМАТУРГІЧНІЙ ДИНАМІЦІ» йдеться про ключову ознаку музичної поетики рок-балади – типову трискладову *композиційну схему*, яку формують вступний розділ, строфа та брідж. Виявлено, що в умовах обраного жанру, вказані композиційні фази мають специфічне вирішення та сприяють хвилеподібному розвитку драматургії. Аналізуються рок-балади найвідоміших американських та західноєвропейських рок-гуртів, представлено ряд характерних ознак, що присутні фактично у всіх зразках жанру рок-балади: у темповому відношенні, за часовими параметрами, по типу інтонування тощо.

У підрозділ 2.1. «Балада як об'єкт музикознавчих досліджень. Специфіка рок-балади» оглядово, в хронологічному порядку прослідковано ті етапи та перетворення, які пройшов жанр балади на шляху свого існування та визначено спектр тих ознак, які присутні у її різновидах. Виявлено, що для будь-якого типу балади характерними є: оповідна манера викладу, композиційна масштабність, ліричний (часто любовно-ліричний та лірико-драматичний) зміст, сюжетність. Натомість наголошено, що термін «балада» стосовно різних інтонаційних практик позначає різні феномени, що часто не мають між собою генетичного зв'язку. Розглядається феномен рок-балади як синтетичне явище жанрового рівня, що існує в умовах різних стильових відгалужень своєї інтонаційної практики (*soft rock, pop rock, hard rock, indie rock, heavy metal*) та у різних національних варіантах. Досліджено місце балади і баладності в рок-музиці та проаналізовано розробку цієї проблематики у ключових музикознавчих дослідженнях. Зроблено висновок, що балада саме як популярна англійська пісня (за В. Конен) є, поруч із блюзом, одним із ключових рокоутворюючих жанрів. Балада є феноменом жанрової природи, відповідно, баладність – постає як жанрове начало та комплекс стильових ознак.

Підрозділ 2.2. «Вступний розділ у композиції рок-балади» присвячено дослідженню вступних розділів рок-балад з метою виявлення їх основних типів, особливостей, драматургічних та комунікативних функцій тощо. Проаналізувавши корпус найвідоміших рок-балад («Stairway to Heaven» та «Since I've been loving you» Led Zeppelin, «Still loving You», «When you came into my life» Scorpions, «Hotel California» та «Desperado» The Eagles, «Nothing else matters» та «Unforgiven» Metallica, «High hopes» та «Wish you were here» Pink Floyd тощо), приходимо до висновку, що особливо маркованим у них є вступний розділ і це є своєрідним знаком жанру рок-балади. Виявлено дві основні типові фактурні формули вступних розділів: *гармонічна фігурація* та *акордовий виклад*. Акцентується, що саме фактура в даному випадку є одним з ключових факторів установки на сприйняття твору (рок-балади), маркером жанру, однією з характерних його ознак. Класифіковано вступні розділи за виконавським складом: стандартний рок-інструментарій (лише під акустичну чи електрогітару), акустична або ж електрогітара з додаванням ударних чи бас-гітари, акустика з додаванням фортепіано та із залученням додаткового інструментарію (духових, струнних тощо задля створення певного колориту). Зроблено висновок, що саме виконавський склад є візитівкою гурту, формує та

втілює його стилістику. Виокремлено види вступів рок-балад за протяжністю у часі: короткі ввідні фази, побудови середнього масштабу та значні за своєю протяжністю (за Є. Назайкінським). Визначено, що від часу звучання залежить драматургічна функція вступного розділу. Також розмежовано вступні розділи на рівні тематизму: вступ-фон, вступ на темі вокальної партії та самостійна інструментальна тема.

У підрозділі 2.3. «**Строфа у композиції рок-балади**» здійснено аналіз типової структури строфи рок-балади, орієнтуючись на тріаду, запропоновану Є. Назайкінським: «простір – рух – час». Визначено, що рок-балада поєднує ознаки типових просторово-комунікативних моделей: «серенада» (індивідуалізована спрямованість комунікації, мінімальна персоналізована дистанція між адресатом та адресантом) та «концертний виступ» (наявність особливо маркованого простору виконавця, велика фізична відстань між учасниками комунікації тощо). Таке *парадоксальне поєднання особистісного та колективного* є однією з характерних рис зовнішньої структури жанру рок-балади. Розглянуто склад та основні функції учасників рок-гурту. Наведено та розкрито загальну схему комунікації у рок-баладі, що налічує наступні пари: соліст – ансамбль, соліст – публіка та ансамбль – публіка. Сконцентровано увагу на мелодиці досліджуваного феномену. Головною ознакою мелодичної лінії типової рок-балади є наближення до розмовної мови, оповідальність. Через перевагу та домінування розмовних інтонацій для строфи рок-балади на інтонаційному та синтаксичному рівнях характерними є: вузький діапазон мелодичної лінії, порушення квадратності, наявність типових зворотів та порушення ритміки вірша. Основною структурною одиницею є рядок, що часто ламає строфіку вірша. Зазначено, що для рок-балади властивий *декламаційний* принцип вокалізації тексту. Отже, композиція строфи (так само, як і музичний розвиток, драматургія по принципу наростання-хвилі) відрізняє баладу та виступає одним з параметрів поезики жанру.

У підрозділі 2.4. «**Брідж**» йдеться про специфічний інструментальний перехід – т. зв. брідж, наявність якого також є ознакою типової рок-композиції загалом та рок-балади зокрема. Це зазвичай яскрава емоційна кульмінація усієї рок-балади, розвиток якої відбувається по наростаючій і досягає свого апогею завдяки інструментальному втіленню.

З'ясовано, що для рок-балади брідж є моментом кардинальної зміни пріоритетів у порівнянні зі строфою, оскільки виключається чи не основний, головуючий її компонент – вокал. Типовий брідж у рок-баладі – розвинена партія (імпровізація) соло-гітари, інколи з підсиленням ударними та бас-гітарою, що покликаний тримати слухача у заданому раніше тонусі, стані зосередженості, напруги та емоційного збудження водночас, але вже з підсиленням ефектом завдяки гучній динаміці. Таким чином, інструментальний перехід виступає репрезентантом полярної щодо домінантної виражальної сфери «тиша» – «гучності». На прикладі аналізу зразків жанру, визначено ключові принципи розвитку бріджу: крещендууючий та за принципом *diminuendo*.

У підрозділі 2.5. «Поетика жанру рок-балади в умовах стильової динаміки» розглянуто поширене у практиках неписьмової природи явище – кавер – у проекції на жанр рок-балади з точки зору його впливу на жанрове ядро та можливих трансформацій першоджерела. Проаналізовано різні виконавські версії рок-балади Б. Ділана «Knockin' on Heaven's Door» (The Doors, Gun's and Roses, Nazareth, Боба Марлі та Аретти Франклін). Зроблено висновок, що незважаючи на наявність багатьох версій однієї композиції, її ядро (внутрішня структура жанру) залишається сталою. Кожен варіант по-своєму трансформує оригінал, привносячи елементи різних стилів та відгалужень, проте жанрова основа зберігається незмінною. Також розглянуто питання авторства у рок-музиці. Виявлено, що для рок-музики є характерним явище *розфокусованого автора*, коли в процесі колективної імпровізації, музиканти приходять до формування кінцевого результату.

У підрозділі 2.6. «Драматургічні функції рок-балади у рок-альбомі» визначено, що у концепції рок-альбому жанр рок-балади бере на себе роль кульмінаційних точок. Тезу доведено на прикладі аналізу відомих рок-альбомів («Help!» The Beatles, «A night at the Opera» Queen, «Black Album» Metallica та ін.) З'ясовано, що завдяки сфері «тиша», що на перший погляд є чужою для рок-музики, відбувається переакцентування уваги з постійного збудження, енергії, а подекуди агресії – до замислення; виникає певний гіпнотичний ефект. Незважаючи на те, що рок-балади займають в загальному хронометражі не більше п'ятої частини альбому, саме вони стають всесвітньо відомими хітами і «живуть» поза його межами.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ «МУЗИЧНА ПОЕТИКА РОК-БАЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЦІ» на прикладі творчості вітчизняних рок-гуртів прослідковано, яким чином феномен рок-балади розвивався та втілювався в українській рок-музиці. Окремий підрозділ присвячено жанру рок-балади у творчості гурту «Океан Ельзи», що є яскравим репрезентантом рок-музики та досліджуваного явища на українських теренах.

У підрозділі 3.1. «Два шляхи розвитку жанру рок-балади» порівнюються етапи становлення жанру рок-балади у світовому та українському контекстах. Аналізуються народні пісні у творчості Боба Ділана, що є найбільш наближеними до перших зразків жанру рок-балади та можуть вважатися її прообразами («House of the Rising Sun», «Canadee-i-o», «Tomorrow Night», «You're Gonna Quit Me» та ін.). Стверджується, що саме англійський фольклор став тим фундаментом, на якому сформували свій виконавський стиль гурт Led Zepplin у творчості якого спостерігаємо одні з перших типових зразків рок-балад. З іншого боку, творчість більшості українських гуртів та їх стилістика рухались у наступних напрямках: переймання та втілення традицій західноєвропейських та британських рок-гуртів, а також продовження лінії естрадної української пісні (творчість різноманітних ВІА) з адаптацією до рок-культури та індивідуального саунду гурту. Враховуючи, що перші зразки рок-балад з'явилися ще у 60-х роках, то в Україні цей жанр було апробовано набагато пізніше – у 90-х. Таким чином, на етапі формування національного

варіанту жанру зразками та прототипами виступали не стільки фольклорні балади, скільки зразки вже сформованого жанру.

У підрозділі 3.2. «Загальна характеристика жанру рок-балади у доробку українських гуртів» оглядово охарактеризовано місце жанру рок-балади у творчості найяскравіших вітчизняних представників. Зазначено, що більшість українських рок-гуртів працюють у стилістиці поп-рок. Представлено композиції рок-гурту «Брати Гадюкіни», що є одними з основоположників українського року («Жовті стрічки», «Ми ходили-дили-дили», «Було не любити»). Визначено, що творчість гурту «Брати Гадюкіни» не вписується у канони класичного року. Це відображається і на інтонаційному рівні, специфічному саунді і, також, у віршованих текстах композицій. Проте, навіть у такому своєрідному нетиповому трактуванні, спостерігається зародження жанру рок-балади у вітчизняній рок-музиці. Розглянуто рок-баладу «Ми померем не в Парижі» (на текст Н. Білоцерківець) рок-гурту «Мертвий Півень», що написана за канонами традиційної рок-балади. Проаналізовано рок-баладу «Вона» рок-гурту «Плач Єремії» на текст К. Москальця. Зроблено висновок, що рок-балада так чи інакше проникає у творчість кожного з названих рок-гуртів, отримуючи своє специфічне втілення. Проте, в більшості з наведених прикладів жанр не є домінантою творчості, а кількість існуючих зразків у порівнянні з будь-яким західноєвропейським чи американським рок-гуртом досить мала.

У підрозділі 3.3. «Втілення музичної поетики рок-балади у творчості гурту “Океан Ельзи”» виявлено, що на теренах української рок-музики найповніше жанр рок-балади розкрився у творчості гурту «Океан Ельзи». Основні компоненти музичної поетики рок-балади закономірно знаходять своє втілення у композиціях гурту, оскільки у своїй творчості музиканти свідомо орієнтуються на світових легенд рок-музики – The Beatles, Scorpions, Led Zeppelin, Queen та інших.

У пункті 3.3.1. «Рок-балада у творчості гурту «Океан Ельзи» подано загальну характеристику досліджуваного жанру у творчому доробку «ОЕ». Доведено, що питома вага рок-балад у репертуарі «Океану Ельзи» є більшою, ніж у інших українських рок-гуртів.

У пункті 3.3.2. «Вступ» простежено, що у рок-баладах «Океану Ельзи» зустрічаються усі типові для вступів вказаного жанру фактурні формули: *гармонічна фігурація* – «Відпусти», «Обійми», «Мене», «Не питай», «Не плач», «Така як ти» та *акордовий виклад* – «Ночі і дні», «Квітка», «Susy». Виконавський склад у вступах також різноманітний: *акустика* («Квітка» та «Обійми»), *акустична або ж електрогітара з додаванням ударних* («Відпусти», «Мене», «Не йди») та *акустика з додаванням фортепіано* («Susy», «Ночі і дні», «Не плач», «Не питай» тощо). Саме цей тип виконавського складу є найхарактернішим для «Океану Ельзи». Присутній і додатковий інструментарій, зокрема, рок-балади «Дякую» та «Не питай» записані у супроводі симфонічного оркестру. Виявлено, що за часовою протяжністю вступні розділи рок-балад «Океану Ельзи» діляться на короткі та середні, автономні тривалі вступи не є типовими для студійних записів гурту.

У пункті 3.3.3. «Строфа у рок-баладах “Океану Ельзи”» зазначено, що автором музики та віршів більшості рок-балад гурту є фронтмен – Святослав Вакарчук. Відповідно, набуває сили типова для рок-музики комунікативна схема «композитор=виконавець – слухач». Досліджено мелодику композицій на прикладі аналізу рок-балад «Холодно», «Відпусти» та «Дякую». Виявлено, що як і для мелодики більшості традиційних рок-балад, зразкам цього жанру у творчості «Океану Ельзи» притаманні вузький діапазон, поступеневий, часто секвенційний та хвилеподібний рух, чітка інтонаційна відокремленість кожного рядка, що виходить з наявності та домінування розмовних інтонацій. Тобто, лаконічні мелодії, які легко запам'ятовуються та відтворюються, не відволікаючи від вербального ряду, як це є типовим для жанру рок-балади. Характерною ознакою строфи також є порушення симетрії, квадратності, що досягається завдяки різній кількості тактів у рядках, виходячи з вільної побудови віршованих текстів, які долають чіткість метроритмічної схеми. Відсутність або ж недосконале римування, яке виходить з наявності розмовних інтонацій якнайповніше втілюється у таких рок-баладах, як «Відпусти», «Така, як ти», «Дякую».

У пункті 3.3.4. «Брідж у рок-баладах “Океану Ельзи”» сказано, що характерна ознака бріджів гурту – наявність вокальних вставок (тут позначилась імпровізаційна природа виконавського стилю С. Вакарчука). Як і вступні розділи, бріджі у рок-баладах «Океану Ельзи» не відрізняються протягненістю у часі (спостереження стосується студійних записів).

У підрозділі 3.3.5. «Susy» здійснено аналіз однієї з ключових та символічних рок-балад «Океану Ельзи» – «Susy», що входить до третього студійного альбому «Суперсиметрія» (2003). Здійснено аналіз віршованого тексту рок-балади на предмет розміру вірша, його сюжетної лінії, визначення та співставлення його домінуючих образних сфер <Я> і <Ти> (за Ю. Лотманом). З'ясовано, що тип римування у «Susy» не є сталим, а варіюється, виходячи з оповідного типу викладу. Композиційна схема «Susy» тяжіє до традиційної рок-балади. Мелодика, як одна зі складових в рок-баладі має великі потенції для варіювання, незважаючи на свою простоту та ясність та відтворює найтонші нюанси поетичного тексту. Ритмічна сторона «Susy» доволі примхлива, що є типовим стилістичним моментом у творчості «Океану Ельзи». Складна метроритмічна будова рок-балади повністю підкорена метриці та ритміці вірша, що ламає традиційний квадрат.

ВИСНОВКИ. Серед розгалуженої, проте недостатньо дослідженої жанрової системи рок-музики, чи не найяскравіше виокремлюється жанр рок-балади. Незважаючи на існування великої кількості зразків, загально визнаних як рок-балади, численних рейтингів та чартів в авторитетних рок-виданнях, на активне вживання словосполучення «рок-балада» у пресі та на практиці, у рок-культурі загалом та музикознавстві зокрема і досі не існувало ані коректного визначення цього терміну, ані переліку типових ознак, що дозволяють впевнено атрибутувати ту чи іншу композицію як таку, що належить до вказаного жанру.

В академічних колах часто постають питання, чи доцільно вважати рок-композиції музичними творами (музичними текстами), враховуючи інший спосіб існування (усну традицію). Спираючись на теорії Ю. Лотмана, М. Арановського та ін. доходимо висновку, що рок-композиції загалом та рок-балади зокрема, повністю відповідають основним параметрам категорії «художній текст». Головними його ознаками, що наявні у рок-баладі, є вираженість, відмежованість, структурність; також для неї характерна аудіальна форма існування.

Апелюючи до теорії великого та малого тексту (Р. Барт), тексту та Метатексту в музиці (М. Арановський), розглядаємо корпус рок-балад як один текст.

Відтак, актуальним та важливим завданням стає аналіз поетики жанру рок-балади в якості способу побудови музичного цілого (Є. Назайкінський), за допомогою традиційних методів музикознавства.

Звертаючись до феномену рок-балади, необхідно по-перше, строго диференціювати її від інших конкретно-історичних виявів балади (історико-термінологічне значення терміну) і, по-друге, розрізняти **рок-баладу** як *субжанрове утворення* та **баладність** як *комплекс стильових ознак* (типолого-термінологічне значення терміну).

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що **рок-балада є простим родовим ліричним жанром рок-музики, що характеризується парадоксальним поєднанням особистісного та колективного і має типову трискладову композиційну структуру та логогенні інтонаційні ознаки**. Зазначені характеристики утворюють ядро жанру та зберігаються у різних конкретно-стильових умовах, незалежно від різних чинників (стильовий напрям та національна приналежність гурту, технічні особливості запису, часові параметри тощо). Теза підтверджується також, коли мова йде і про кавер-версії відомих рок-балад. Навіть якщо композиція «переміщується» з рок-музики в іншу інтонаційну практику – джаз, поп чи реггі, то ядро жанру – його музична поетика – у ключових вимірах залишається незмінним.

Аналізуючи корпус композицій, які вважаються класичними зразками рок-балади, доцільно керуватись алгоритмом, що враховує, з одного боку, специфічні особливості матеріалу, який належить до «третього пласта» та менестрельного типу професіоналізму і, з другого боку, прийоми та методи академічного музикознавства (концепцію зовнішньої та внутрішньої структури жанру М. Арановського, ідею ієрархічної тріадності Є. Назайкінського та ін.). При цьому матеріалом для аналізу доцільно обирати виключно студійні версії найвідоміших рок-балад які вважаються оригіналами рок-композицій. Концертні версії та інші живі виконання є допоміжними і створюють контрольний матеріал.

Найпершою характерною ознакою жанру рок-балади з точки зору зовнішньої структури жанру – ситуації функціонування та установки сприйняття – є *парадоксальне поєднання особистісного та колективного*. Рок-балада як жанр характеризується сольною природою і водночас, як явище рок-музики, є масово орієнтованим феноменом.

Розглядаючи *внутрішню структуру жанру*, зокрема його структурно-семантичний інваріант, можемо стверджувати, що характерною для жанру рок-балади є наявність типової трискладової *композиційної схеми*, яка включає *вступну фазу, строфу та брідж*. Подібна композиційна модель властива і для інших простих жанрів рок-музики; специфічно-баладні ж якості (окрім маркованості вступу, домінування логогенної вербальної складової у строфі та інструментального пріоритету бріджа) утворюються завдяки наступним інтонаційним характеристикам:

- основу мелодичної лінії рок-балади складають розмовні інтонації, мелодичні повтори, поступеневі ходи тощо, тип вокалізації – декламаційний;
- мелодія сегментується завдяки вербальному ряду;
- конструктивною одиницею рок-балади (на синтаксичному рівні) стає фраза/рядок/речення.

Оповідальна манера викладу та наявність розмовних інтонацій сприяють вільній манері віршування, нівелюванню квадратності, недосконалому або відсутньому римуванню, несиметричності рядків у строфах тощо.

Рок-балада виконує важливі драматургічні функції не лише на рівні рок-концерту, але і на рівні рок-альбому. Це щоразу кульмінаційні точки альбому, найбільш упізнавані його композиції. Важливо, що в альбомі рок-балади майже ніколи не розташовані підряд, створюючи контраст з активними рок-композиціями.

Проектуючи названі вище ознаки жанру на українські рок-балади у втіленні гурту «Океан Ельзи», пересвідчуємося, що вони лише підтверджують правило. У кожному альбомі гурту є зразки обраного жанру, які зазвичай є найвідомішими, рейтинговими творами. Проаналізувавши корпус рок-балад «Океану Ельзи», доходимо висновку, що поетика жанру отримує тут яскраве індивідуалізоване втілення, зберігаючи типовий жанровий інваріант.

Таким чином, поетика жанру рок-балади в українській музиці в цілому та у творчості «Океану Ельзи» зокрема – синтез надбань класичного західного року та індивідуальних стильових особливостей гурту. Якщо традиційні рок-балади мають безпосередній генетичний зв'язок з фольклорною баладою та блюзом, то українська, що виникла значно пізніше, є похідною від західноєвропейських та американських аналогів жанру.

Здійснений аналіз поетики жанру рок-балади не вичерпує розглядувану проблему і передбачає роботу в інших напрямках.

Один з таких важливих напрямків – вихід на історичну проблематику, тобто дослідження історії жанру рок-балади (її генези та еволюції) та стильової диференціації рок-балад. На окрему увагу заслуговує також дослідження типології субжанрової організації рок-музики, без аналізу якої неможливо дослідити існуючі стильові процеси у межах рок-музики.

Підсумовуючи сказане, переконуємось, що аналіз поетики жанру рок-балади – одне з важливих завдань сучасного академічного музикознавства; розширюючи свій об'єкт за рахунок залучення нових інтонаційних практик та досліджуючи їх академічним інструментарієм, воно вкотре підтверджує свою відповідність викликам сучасної культури.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Вавшко І. В. Вступний розділ у композиції рок-балади // Київське музикознавство. Вип. 54. Київ : КІМ ім. Р. М. Глієра, 2016. С. 210–218.
2. Вавшко І. В. Строфа у композиції рок-балади // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. праць. Вип. 29. Київ : Міленіум, 2016. С. 65–73.
3. Вавшко І. В. Брідж у композиції рок-балади // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 120. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2017. С. 209–224.
4. Вавшко І. В. Рок-балада і народна пісня: механізми взаємодії // Музикознавчий універсум : зб. ст. Львів : ЛНМА ім. М. В. Лисенка, 2016. Вип. 38–39. С. 82–93.
5. Вавшко І. В. Рок-балада як (музичний) текст: правда чи вигадка? // Національна ідентичність в мові і культурі : збірник наукових праць. Київ : НАУ, 2017. С. 8–13.
6. Вавшко І. В. Рок-музика в сучасній культурі та навчальних курсах: очікування і реальність // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : наук. журнал. 2017. №3 (36). С. 55–63.
7. Вавшко І. Рок-балада в українській музиці // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 124. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2019. С. 115–125.
8. Вавшко І. В. Океан, що не має дна (до 20-тиріччя заснування гурту «Океан Ельзи») // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. праць. Київ : Міленіум, 2016. Вип. 25. С. 378–381.
9. Вавшко І. «Рок-баллада и народная песня: общее и необщее». Conferința Științifică Internațională Patrimoniul muzical din Republica Moldova (Folclor și creație componistică) în contemporaneitate. Dedicată memoriei muzicologului Vladimir Axionov. Tezele comunicărilor. Chisinau, 2017. P 41–42.

АНОТАЦІЯ

Вавшко І. В. Музична поетика рок-балади. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за фахом 17.00.03 «Музичне мистецтво». – Національна музична академія України імені П. І. Чайковського Міністерства культури України, Київ, 2019.

У дисертації досліджується поширений родовий жанр рок-музики – рок-балада. Аналітичним матеріалом слугують рок-балади американських та західноєвропейських рок-гуртів (The Beatles, Scorpions, Queen, Led Zeppelin, Metallica, Nazareth та ін.). У фокусі дослідження знаходиться «рок» як жанровий феномен, що має розлогу субжанрову організацію.

У роботі аналізується музична поетика рок-балади (способи та прийоми, які формують ядро жанру незалежно від стильового напрямку, часу створення, особливостей саунду конкретного гурту), шляхом залучення методів

академічного музикознавства до неакадемічної інтонаційної практики. Зокрема, звернення до тріади «простір – рух – час» Є. Назайкінського, теорії зовнішньої та внутрішньої структури жанру М. Арановського та інших.

У дослідженні визначено комплекс характерних ознак, що формують зовнішню та внутрішню структуру жанру рок-баллади; проаналізовано фактурні, мелодико-інтонаційні, гармонічні та ритмічні особливості рок-баллад; виявлено композиційну та драматургічну структуру типової рок-баллади, а також її функції на рівні рок-концерту та рок-альбому.

Також досліджується музична поетика жанру рок-баллади в українській музиці на прикладі композицій відомих українських рок-гуртів («Брати Гадюкіни», «Плач Єремії», «Мертвий Півень» та інших). Окремий підрозділ дисертації присвячений втіленню жанру рок-баллади у творчості гурту «Океан Ельзи».

Ключові слова: рок, жанр, стиль, рок-баллада, інтонаційна практика, кавер.

АННОТАЦІЯ

Вавшко І. В. Музыкальная поэтика рок-баллады. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 «Музыкальное искусство». – Национальная музыкальная академия Украины имени П. И. Чайковского Министерства культуры Украины, Киев, 2019.

В диссертации исследуется распространенный родовой жанр рок-музыки – рок-баллада. Аналитическим материалом служат рок-баллады американских и западноевропейских рок-групп (The Beatles, Scorpions, Queen, Led Zepelin, Metallica, Nazareth и др.). В фокусе исследования находится «рок» как жанровый феномен, имеющий широкую субжанровую организацию.

В работе анализируется музыкальная поэтика рок-баллады (способы и приемы, которые формируют ядро жанра независимо от стилевого направления, времени создания, особенностей саунда конкретного группы), путем применения методов академического музыковедения к неакадемической интонационной практике. В частности, обращение к триаде «пространство–движение–время» Е. Назайкинського, теории внешней и внутренней структуры жанра М. Арановського и других.

В диссертации исследован комплекс характерных признаков, формирующих внешнюю и внутреннюю структуру жанра рок-баллады; проанализированы фактурные, мелодико-интонационные, гармонические и ритмические особенности рок-баллад; представлено композиционную и драматургическую структуру типичной рок-баллады, а также определены ее функции на уровне рок-концерта и рок-альбома.

Исследуется музыкальная поэтика жанра рок-баллады в украинской музыке на примере композиций известных украинских рок-групп («Братья Гадюкины», «Плач Иеремии», «Мертвий Півень» и других). Отдельный подраздел диссертации посвящен особенностям жанра рок-баллады в творчестве группы «Океан Ельзы».

Ключевые слова: рок, жанр, стиль, рок-баллада, интонационная практика, кавер.

SUMMARY

Vavshko I. V. Musical poetics of rock-ballad. Qualifield academic paper. Manuscript copyright.

Thesis for a candidate's degree (Ph.D) in specialty 17.00.03 "Music Art". Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv, 2019.

The dissertation studies the rock-ballad – a widespread generic genre of rock music. Analyzed material is represented by rock-ballads of American and Western-European rock-bands (i.e. The Beatles, Scorpions, Queen, Led Zeppelin, Metallica, Nazareth, etc.) The research is focused on rock as a genre phenomenon that has an extensive structure divided into subgenres.

The research provides an analysis of the musical poetics of rock-ballad (methods and approaches that constitute the core of the genre, regardless of the stylistic direction, time of creation, peculiarities of sound and nationality of a particular band) by applying the methods of academic music studies to non-academic intonational practice, in particular, by referring to 'space-motion-time' triad suggested by Y. Nazaikinsky, the theory of outer and inner structure of genre by M. Aranovsky, etc.

The research defines a range of distinctive features that constitute an outer and inner structure of the rock-ballad genre; it analyzes the specific features of rock-ballad in terms of the manner of execution, melody and intonation, harmony and rhythm; it identifies compositional and dramaturgical structure of the typical rock-ballad as well as its key functions on the level of rock-concert and rock-ballad.

The study presents a range of typical features that are inherent in basically all samples of the rock-ballad genre: in terms of the tempo, according to time parameters, intonation type, etc. It identifies the key feature of the musical poetics of rock-ballad – a compositional pattern that is comprised of an introduction, verse and bridge. It has been determined that mentioned compositional phases are specifically implemented in the conditions of selected genre and contribute to the fluctuant development of dramaturgy.

The research also addressed the musical poetics of the rock-ballad genre in Ukrainian music based on the works of popular Ukrainian rock-bands («Braty Hadiukiny», «Plach Yeremii», «Mertvyi Piven», etc.). A separate sub-chapter of the dissertation is dedicated to the implementation of the rock-ballad genre in works of «Okean Elzy» band. It has been identified that the poetics of the rock-ballad genre in Ukrainian music in general and in the works of «Okean Elzy» in particular is a synthesis of the classic Western rock heritage and individual stylistic peculiarities of the band.

Key words: rock, genre, style, rock-ballad, intonational practice, cover.